

Hukuki Güvence Sağlanmış Kırgız-Türk Ekonomisi ve Uygulamasına Yeni Yaklaşımlar

Prof.Dr. M. Bilal UÇAR
Kırgızistan Çüy Üniversitesi Öğretim Üyesi
bilalucr@gmail.com

ÖZET:

Adalet mülkün temelidir. Adalet ve adalete güven yoksa mülk te yok olmaya mahkumdur. Hukuk devletine güven istikrarlı ekonomik kalkınmanın ön şartıdır.

Spekülasyonlar, istikrarsızlık ve hukuk güvencesinin olmadığı yerde çıkar amaçlı kullanılmaya müsaittir. Kırgız-Türk ilişkileri baştan sona çok sağlam hukuki temeller üzerinde güvenle kurulmuştur. Geçici, kişisel ve keyfi siyasi arzu ve emellere kurban edilemez. Devletler ve halklar baki, kişiler ise fanidir. Bin düşünüp bir konuşmak ve biçmek diplomasinin zaruretidir. Pireye kızıp devletler ve halklar arasındaki köklü köprüler bir çırpıda yıkılamaz. Bu kişisel hırslar kadim iktisadi hukuk güvencesine aykırıdır.

Bağımsızlığından beri Kırgızistan'ın Türkiye ile olan en sağlam hukuki, güvenilir ve istikrarlı ekonomik ilişkisi; hukuka aykırı olarak keyfi ve siyasi hırslarla bozulacak olursa, bu ülkelerin ve halklarının telafisi imkansız zararına olacaktır. Tüm sorunlara yeni çareler, çözümler ve doğal yaklaşımı olarak, yeniden İslami liberal sosyal demokrasi ve karma ekonomisi ile ideal hukukuna doğru gelinmekte olduğu gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Hukuki güvence, ekonomik hukuk, liberal sosyal demokrasi, adalet, ekonomik istikrar, hızlı kalkınma, İslami liberal sosyal demokrasi, karma ekonomi, ideal hukuk

Giriş:

Devlet hukuk sistemi ve yargılaması iktisadi ve hukuki reformun baş ayarlarından biridir. Devletin temel ve tüm işlem ve eylemlerinin yargılanması da, hukuk devletinin en temel gereklerinden biridir. Devlet geliri de Ekonominin temel parçasıdır. Gümrük ve vergiler; en

önemli devlet geliri olup, ekonomisi ve maliyesi için devletin oluştuğu zamandan beri, gerekli yasal gelir kısımlarından biridir.

Hak-hukuk ve adalet deyince 1927’de Avrupa hukukçular kongresinde ideal bulunan “asrı saadeti”, anarak konuya giriş yaparsak, Kırgız-Türk ekonomik ilişkilerinin ve hukuk devletinin ortak paydasını daha iyi anlatmış oluruz. Anayasa Mahkemesine göre de, hukuk devleti demek: “yönetilenlere (yurttaşlara) en güçlü, etkin ve kapsamlı biçimde hukuksal güvencelerin sağlanması, tüm devlet organları ve kuvvetlerinin işlem ve eylemlerinin hukuka (adalete) uygun olmasıdır”. Hukuk devletinin tüm unsurlarıyla en temel tanımını, biz de M. Burak Aydın’ın makalesinde yazdığı gibi; “faaliyetlerinde hukuk kurallarına bağlı olan, vatandaşlarına hukuk güvenliği sağlayan, yönetimde keyfiliğin egemen olmamasını sağlayan ve kendisini hukukla sınırlayan devlet demektir. Bir hukuk devletinde hukuka uymak sadece vatandaşlar için değil, devlet için de zorunludur.” diyebiliriz.

Bağımsızlığından beri Kırgızistan’ın Türkiye ile olan en sağlam hukuki, güvenilir ve istikrarlı ekonomik ilişkisi; hukuka aykırı olarak keyfi ve siyasi hırslarla bozulacak olursa, bu ülkelerin ve halklarının telafisi imkansız zararına olacaktır. Tüm sorunlara yeni çareler, çözümler ve doğal yaklaşımı olarak, yeniden İslami liberal sosyal demokrasi ve karma ekonomisi ile ideal hukukuna doğru gelinmekte olduğu gözlemlenmektedir.

Kırgız - Türk Ekonomisi ve Uygulamasında Hukuk

Çağdaş ve ileri devlet ekonomisi ve anlayışına geçiş ve uyum sorunlarının başında ekonomide “hukuki güvence” geldiği incelenmiştir. Ekonomide yasalara aykırı davranışların mahkeme tarafından sosyal-hukuk yargılanması sistemi ve hukuku incelenmesine bakılmıştır. Sosyalizmden liberalizme geçiş ekonomilerinde etkisi büyük olan adil yargılamanın etkinliği ve Türk-Kırgız ekonomisi ve uygulaması incelenerek araştırılmıştır. M. Burak Aydın’ın makalesinde yazdığı gibi: Bir hukuk devletin de olması zorunlu en temel ilke ve unsurları belirlemek istersek;

- Genel-Evrensel hukuka uygun yerel hukuk ve küresel entegrasyona uyumluluk.
- Hukuk Önünde Eşitlik ve Devletin Nötr ve Tarafsız Olması..
- Bizzat Devletin İşlem ve Eylemlerinde Hukukla Bağlı Olması.
- Yargının ve Hakimlerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı.
- Yeterli ve Sağlıklı

İşleyen Hak Arama Yolları. • Temel Hak ve Özgürlüklerin Yerel ve Evrensel Hukuk Kapsamında Güvence Altına Alınması.” vb ilkeleri içermesi gerektiğini görürüz.¹

Hukuk devleti ilkesinin güvenceli güçlendirilebilmesi için genel olarak: En başta, bir devletin hukuk devleti olduğundan bahsedilmek için, o devletin ve yöneticilerinin pratikte hukuk devleti ilkelerine sözde değil özde ne kadar bağlı olduğu değerlendirilmektedir. Yani, sadece o devletin yasalarında, hukuk devletinden ve ilkelerinden söz edilmesi yetmez. Buna göre, hukuk devleti demek uygulamasıyla da hukuk devleti olduğunu özde yaşayan devlet demektir.²

Kırgızistan ve Türkiye’de hukuk devletine güveni azaltan en önemli başlıca etmen, doğal hakim ve mahkeme güvencesinin bozulmasından kaynaklanmaktadır. Yani yürütme veya yasama kuvvetini kullananların, anayasa ve yasalar ile teamülleri ihlali, rutin ve normal hale getirerek, bu erk ve kuvvetleri keyfi veya siyasi, kişisel çıkar elde etme amaçlı kullanmaları sebep olmaktadır. Hukuk devleti güvencesini sağlamada bir fren ve kontrol düzeneği olarak işleyen yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı da, ne yazık ki zulüm ve keyfi meseleler uğruna yok sayılmaktadır. Ülkelerimizde devlet içerisinde keyfiliğin ve zulmün en aza indirilmesini sağlamak, hukuk devletini güçlendirmenin en etkili yollarından biridir. Kırgızistan mevzuatına aykırı ekonomik ve mali davranış ve uyuşmazlıkların mahkeme tarafından yargılanması yeni düzenlenmeye çalışıldığından, Türkiye’deki ile tam olarak karşılaştırılamayacak durumda olmakla birlikte, genel bir bakışla aşağıdaki gibi karşılaştırılabilir.

Benzer yönleri: Her iki ülkede uyuşmazlığın tarafı mükellef ve sorumlu ile devlet olmaktadır. Taraflar, şartları uymak şartı ile uyuşmazlığı yargıya götürme hakkına sahiptir. Uyuşmazlığı ilgili tarafa ve ilgili üst kuruma idari başvuruya çözme yolları ile birlikte aynı zamanda yargıya başvurma hakkı da bulunmaktadır. Bununla birlikte idari başvuru yollarını tükettikten sonra razı olmayan taraflar, uyuşmazlığın çözümü için yine yargıya başvurma hakkına da sahiptir.

Farklı yönleri: Başta yargı birliği ve ayrılığı olmak üzere çoktur. Türkiye Hukuk ve yargısını; Kara Avrupa’sından İtalya, İsviçre, Almanya ve Fransa uygulamalarını birleştirerek örnek almış ve milli birikimlerine özgü özel hukuk ve yargılama sistemi oluşturmuştur. Türkiye’de yargı ayrılığı sistemi içerisinde idari yargının özel bir dalı olarak vergi yargısı bulunmaktadır.

¹ M. Burak Aydın, "Hukuk Devleti Nedir Ve Türkiye'de Nasıl Güçlendirilir?" 2011'de LDT'nin ödüllü yazı yarışmasında da yayınlanmıştır. Makale ve bildirimizde ve özellikle bu bölümde taslak ve tam metinde Blokhalinde yararlanılmıştır.

² Frederic Bastiat, Hukuk. M. Burak Aydın, age.

Kırgızistan ise Sovyetler B. dönemi ile Rusya F. uygulamalarından esinlenmiştir. Milli birikimlerine özgü özel hukuk ve yargılama sistemine de gereksinim duymaktadır. Kırgızistan ekonomik ve mali uyuşmazlıkları da diğer uyuşmazlıklar gibi yargı birliği kapsamında mevzuatı ve yasasına aykırı uyuşmazlıkların sosyal-hukuk yönüyle mahkeme tarafından incelenmesi; normal, genel ve sivil hukuk sistemiyle olduğu ve gelişmiş özel ve ayrı uyuşmazlıkları yargılama hukuku bulunmadığı, normal yargı düzeni içerisinde yer aldığı incelenmiştir.

Hukuk devletini zedeleyen en önemli faktör, yürütme veya yasama erk ve kuvvetini kullananların, bu erk ve kuvvetleri keyfi veya siyasi ve kişisel çıkar elde etme amaçlı kullanmalarıdır. Hukuk devletine güvence sağlamada bir kontrol ve fren düzeneği olarak işleyen yargının, bağımsızlığı ve tarafsızlığı da ne yazık ki keyfi ve şahsi çıkarlar için yok sayılmaktadır. Ülkelerimizde hukuk devletini güçlendirmenin en etkili yolu, devlet içerisinde keyfiliğin en aza indirilmesidir.³

Bağımsızlığından beri Kırgızistan'ın Türkiye ile olan en sağlam hukuki, güvenilir ve istikrarlı ekonomik ilişkisi; hukuka aykırı olarak keyfi ve siyasi hırslarla bozulacak olursa, bu ülkelerin ve halklarının telafisi imkansız zararına olacaktır. Tüm sorunlara yeni çareler, çözümler ve doğal yaklaşımı olarak, yeniden İslami liberal sosyal demokrasi ve karma ekonomisi ile ideal hukukuna doğru gelinmekte olduğu gözlemlenmektedir.

Burada yukarıda makalemizin başında M. Burak Aydın'ın makalesinde⁴ yazdığı gibi sıraladığımız; hukuk devletinin vazgeçilmez evrensel ilkeleri ve nasıl güçlendirileceği ve güvenceye bağlanacağı konularını analiz edecek olursak:

1- Genel-Evrensel Hukuka Uygun Yerel Hukuk ve Küresel Entegrasyona Uyumluluk:

Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği müktesebatına uyumlu hukukun genel değerleri ve ilkeleri, evrensel ve genel hukukun gelişmesinin ve ideal hukuka yaklaşmanın ve uluslararası ve küresel entegrasyonun sağlanmasının en önemli saç ayağıdır. Yerel hukuk evrensel hukuka de kadar en erken uyumlulaştırılırsa hukuk devleti de onun kadar gelişip güçlenecektir. BM ve AB'ne göre emsal ideal hukuk "asrı saadet"te varlık göstermiştir. Türkiye ve Kırgızistan başta olmak üzere Türk-İslam alemi bu konuda gerçekten şanslıdır.

³ Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku.; M. Burak Aydın, age.

⁴ M. Burak Aydın, ege.; Sami Selçuk, Bağımsız Yargı Özgür Düşünce.

2- Hukuk Önünde Eşitlik ve Devletin Nötr ve Tarafsız Olması:

Ülkelerimizde, özellikle son zamanlarda, kanun önünde eşitliğin ihlalden çok yakınmalar görülmektedir. Tam bir hukuk devletinden söz ediyorsak o devletin tüm vatandaşlarına kanun önünde eşit muamele ettiğinden emin olduğumuz anlamına geliyor demektir. Bir hukuk devletinde, kanunlar soyut, özel kişiye veya zümreye yönelik olmayan, genele hitap eden soyut ve genel kanunlar olmalıdır. Böylece hukuk önünde yurttaşlar arasında eşitlikten söz edebiliriz. Hukuk önünde eşitlik de devletin tarafsızlığı ile bağlantılı bir ilkedir⁵.

Her ne kadar devlet resmi olarak tek bir ideolojik ve siyasi görüşü benimsememiş olsa da uygulamalarda görülen yakınmalar ve partizanlık bu konuda bir şeylerin iyi gitmediğini ifade ediyor. Vatandaşlara tek tip bir yaşam biçiminin dayatılıyor olması ülkelerimizde, gündün günde daha fazla dile getirilmektedir. Ne yazık ki ülkelerimizde bu ilkenin ihlali bu kadarla da kalmamaktadır. Son yıllarda devletin ideolojik tarafsızlığını zedeleyen bir çok dava ve soruşturma başlamıştır. Bu davalar, hükümetlerin ideolojisini ve siyasetini benimsemeyenleri sindirmek için sistemli bir şekilde yürütüldüğünden yakınılmaktadır. Orantısız bir biçimde sıkılaşmaya başlayan partizanlık ve yasaklar devletin yandaşlara pozitif ayrımcılık ve belli bir kesim üzerinde de baskı kurmasına ve bu da devletin tarafsızlığından yoğun bir şüphe duyulmasının sebebidir⁶.

Devletin herhangi bir ideolojik veya siyasi görüşü benimsememesi ve tüm taraflar arasında nötr ve bağımsız kalması, devletin tarafsızlığının en temel göstergesidir. Hukuk devletinin önemli bir ilkesi, yurttaşları arasında taraflı bir duruma düşmemesidir. Sadece herhangi bir ideolojiyi veya siyasi görüşü benimseyen ve resmileştiren devletin; hukuk devleti ilkesine uymayacağı anlamına gelir. Yani hukuk devleti sayılmaktan çok uzak kalır. Hukuk, Kişisel çıkarı daha doğrusu devletin benimsediği ideolojiye hizmet etmeye başlar. Bu tür devlet, içinde yaşayan yurttaşlarının özgürlüğünü tanımaz ve tek tip bir monoton ve robotik hayata mecbur eder. Özgür olmayan yurttaşı her bakımdan gelişimini ve yükselmesini sağlayamaz. Kendi ideolojisini veya siyasi görüşünü kutsal “din” haline getirir ve benimsemeyenleri yok sayabilir, hatta kötü muameleye bile düşer edebilir. En başından beri söylediğimiz, hukuk devleti önündeki en büyük engel olan

⁵ Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku.; M. Burak Aydın, age.

⁶ M. Burak Aydın, "Hukuk Devleti Nedir Ve Türkiye'de Nasıl Güçlendirilir?" 2011'de LDT'nin ödüllü yazı yarışmasında da yayınlanmıştır.

tek adamlık, cehalet, keyfilik, ve ehliyetsizlik her alanda zirve de olur. M. Burak Aydın'ın makalesinde yazdığı gibi.

3- Bizzat Devletin İşlem ve Eylemlerinde Hukukla Bağlı Olması:

Kanun devleti ile Hukuk devleti aynı şey değildir, farklı farklı şeylerdir. Hukuk devletinin en temel gereği, devletin tek adamın keyfine ve çıkarına göre veya keyfi kararlarıyla değil, hukukla bağlı olması, karar ve faaliyetlerinde hukuk kurallarına tabii olduğundan şüphe edilmemesidir. Fakat hukuk kuralları ile bağlı olması, bir devletin karar ve faaliyetlerinde tek başına yetmez. Neredeyse her devlet zaten kendi içinde kanunlarla bağlıdır, kanunlar ile hareket eder denilir. Önemli olan nokta, bu kanunların; genele hitap eden, şahsi olmayan ve genel ve soyut olan kanunlar olmalarıdır. Aynı zamanda bu hukuk kuralları sık sık ve çok kolay bir biçimde değiştirilememelidir. Bu vb. sayılanlar ile devlet bireyin temel hak ve özgürlükleri için kendi kendini bireysel özgürlüklerin güvencesi olarak sınırlamış olur. Yani bireyler, bir durum karşısında nasıl bir hukuki muamele karşılaşacaklarını önceden bilebilecekler, buna göre hareket edebileceklerdir. Bu sayede hukuki öngörülebilirlik gerçekleştirilebilecektir⁷.

Bu temel ilke ülkelerimizde çeşitli ihlallerle karşılaşmaktadır. Ülkelerimizde kanunlar sürekli ve kolayca değiştirilmekte, hatta kanun yapma işlemi bir deney alanına veya deneme tahtasına dönüştürülmüştür. İhale kanununun ve hukukunun başına gelenlere bakılırsa başka örneğe ihtiyaç kalmaz. Hukukçuların dahi sürekli günü birlik değiştirilen kanunları takip etmekte zorlandığı bir durumda, vatandaşın bu kanunlardan haberdar olması çok zordur. Yüksek öğrenim deyince en az 4 yıllık lisans ve üstü kast edilirken ve anlaşılırken 2 yıllık ön lisans diplomalarının da bunlara denk sayılması; emeğin, kariyerin, liyakatin ve hukukun bittiğinin ve cehaletin ilanır⁸.

4- Yargının ve Hakimlerin Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı:

Esas olarak bu başlık altında ele alınması gereken sorun hakim ve yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığıdır. “Yargının bağımsız olması, bunun sonucu olarak da devletin yargısal denetiminin doğru ve işler bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, hakimlerin bağımsız ve tarafsız olmasına bağlıdır. Çünkü devletin yargısal denetimini gerçekleştiren yargı erki, sonuç olarak hakimlerden

⁷ M. Burak Aydın, age.; Sami Selçuk, Bağımsız Yargı Özgür Düşünce.

⁸ Ergun Özbudun, Türkiye'nin Anayasa Krizi.; M. Burak Aydın, age.

oluşmaktadır. Yani, hukuk devletinde, devletin hukuk kurallarıyla bağlı olması demek; devletin yargısal denetiminin doğru bir şekilde sağlanmasına, yargı tarafsızlık bağımsızlığına ve dolayısıyla hakimlerin tarafsızlık ve bağımsızlığına bağlıdır”⁹.

5- Yargısal Denetime Devletin de Açık olması:

Kırgızistan ve Türkiye'de yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı; yargı üzerindeki yürütmenin etkisinin tamamen kaldırılması ve hatta yürütmenin yargıya tamamen açık olması demektir. Bunlara ilişkin kanuni düzenlemelerin sıkı ve kalıcı bir şekilde doğal hakim ilkesini zedelemeyecek şekilde yapılması ile mümkündür. Yargılama yapan hakim ve savcılara gereken kolaylığın, özenin ve desteğin karşılıksız ve gecikmeden gösterilmesi ile anlaşılacaktır. Hepsinden daha önemlisi yargı bağımsızlığına ve tarafsızlığına tam uyulması ile güven sağlanacaktır.

Hukuk devleti denilince, akılda oluşan ilk anlam büyük ihtimalle bu ifade olmaktadır. Kısaca, devletin yargısal denetimi demek, devletin her türlü faaliyetinin, işlem ve eylemlerinin de bu hukuk kurallarına uyup uymadığının denetlenmesi ve yargıya açık olması anlamına gelmektedir. Bu denetim ülkelerimizde yargı erkine de açılmıştır. Örneğin yasama faaliyetinin denetimi Anayasa Mahkemesi tarafından, yasamanın faaliyetlerinin Anayasaya uygunluğu açısından yapılır. Mali-Hesap denetimi Sayıştay'a bırakılmıştır. En önemlisi de, idarenin işlem ve eylemlerinin denetimi ise Danıştay (idari) yargısı tarafından yapılmaktadır¹⁰.

Türkiye ve Kırgızistan da kuvvetler ayrılığını benimsemiş ülkelerdir. Tarih boyunca; asrı saadet ve bunu referans alan İslami idareler hariç; “Çoğu siyasal iktidarlar yargı gücünü de ya elde tutmuşlar ya da ele geçirmek için çok istekli davranmışlardır. Evrensel hukuk ilkesi olarak bunu engellemenin yolunun; erkler-kuvvetler ayrılığının Anayasal teminatı olduğu anlaşılınca, devletin temel erkler-kuvvetlerinin ayrılığı ve tek elde toplanmaması olduğu ilkesi egemen hale gelmiştir. Erkler-Kuvvetler ayrılığı demek; özellikle ve öncelikle yargı kuvvetine, yasamanın ve yürütmenin müdahale etmesinin Anayasa ve yargısı ile güvenceye bağlanmasıdır. Bu sebeple yargının, yasama ve yürütmenin etkisi altında kalamayacağı teknik olarak söylenebilir. Ama son

⁹ Sami Selçuk, Bağımsız Yargı Özgür Düşünce.: M. Burak Aydın, "Hukuk Devleti Nedir Ve Türkiye'de Nasıl Güçlendirilir?" 2011'de LDT'nin ödüllü yazı yarışmasında da yayınlanmıştır. Makale ve bildirimizde ve özellikle bu 7 numaralı bölümlerde taslak ve tam metinde Bloklar halinde yararlanılmıştır.

¹⁰ Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku.: M. Burak Aydın, age.

yıllardaki uygulamalar da pek de hala geçerliliğinin kaldığı ve yürütüldüğü konusunda eleştiriler yapılmaktadır”¹¹.

6- Yeterli ve Sağlıklı İşleyen Hak Arama Yolları:

Hukuk devletinde, hak ve menfaat arama yollarının yeterli ve sağlıklı olarak işlemesi başta hızlı kalkınma ekonomik gelişmesi için en önemli güvencedir. Çünkü hukuk devletinin bireylerine tanıdığı temel hak ve özgürlüklerin aktif bir biçimde korunması ancak yeterli ve sağlıklı olarak işleyen hak ve menfaat arama yolları ve güvencesi ile mümkündür. Bireysel temel hak ve özgürlüklerin temel güvencesi olarak, Devlet kendisini sınırlamak adına yurttaşlarına bazı temel haklar vermiş ve bunları korumayı taahhüt eden güvenceler vermiştir. Hak arama yolları işte bu aşamada devreye girmektedir. Devlet içindeki bireyin yani yurttaşlarının herhangi bir hakkı ve menfaati ihlal edildiğinde o kişi devletin tanıdığı ve güvence verdiği hak ve menfaat arama yollarına başvurarak hakkı ve menfaati üzerindeki ihlalin kaldırılmasını talep edebilmelidir. Yeterli ve sağlıklı işleyen hak arama yollarının, hem hukuk devletinin var olmasını sağlayan hem de diğer tüm ilkelerle ilişki vardır. Hak arama yolları dendiğinde ilk akla gelen yol adaletin tesis edileceğine inanılan ve güven duyulan mahkemelerdir. Bireyler hak ihlalleri karşısında mahkemelere dava açarak söz konusu ihlalleri ortadan kaldırmayı isterler. Haliyle, yeterli ve sağlıklı işleyen hak arama konusunda tarafsız ve adil hakim ve yargı bağımsızlığı ön plana çıkmaktadır.

Çünkü hak arama yollarının büyük bir kısmı yargı organları ileler. Ülkelerimizde de yargı kalitesinin yeterince yüksek olmaması sebebi ile bireyler hak arama yollarına başvurduklarında tatmin edici sonuç alamamaktadırlar. Adalete güven duyulmamaktadır. Bu nedenle bireyler, elde edemedikleri haklarını, AİHM gibi uluslararası yargı kurumları aracılığı ile elde etmeye çalışmaktadırlar. Hatta AİHM'nin, Rusya'dan sonra en çok Türkiye'den başvuruyu alması, puanını vermektedir. Bireysel başvuru hakkının Anayasa Mahkemesi'ne de verilmek zorunda kalınması, temel hak ihlalleri karşısında yeni bir ara hak arama yolu olarak kabul edilmiştir. Yargı ve Adaletin güvence vermediğinin bir göstergesi olmakla birlikte hak aramda olumlu bir gelişme ve yeniliktir, Adalete ve yargıya da güvenin kalmadığına inanılan bir ülkede bu kurumun

¹¹ Sami Selçuk, Bağımsız Yargı Özgür Düşünce. M. Burak Aydın, age. M. Burak Aydın, "Hukuk Devleti Nedir Ve Türkiye'de Nasıl Güçlendirilir?" 2011'de LDT'nin ödüllü yazı yarışmasında da yayınlanmıştır. Makale ve bildirimizde ve özellikle bu 7 numaralı bölümlerde taslak ve tam metinde Bloklar halinde yararlanılmıştır.

ne kadar verimli ve yararlı olacağı da tartışılmaktadır. Oysa Adalet mülkün temelidir. Adalet yoksa mülk güvencesi de yoktur¹².

Bu konuda diğer bir kurum ise ombudsmanlık kurumudur. Özellikle Avrupa ülkelerinde yaygın olan ombudsmanlık kurumu, hak ihlalleri karşısında çok etkin bir hak arama yolu olarak görülmektedir. Bireyler, herhangi bir hak ihlali ile karşılaştıklarında doğrudan ve basit bir şekilde ombudsmana başvurarak yaşadıkları ihlallerin ortadan kaldırılmasını isteyebilmektedirler. Ülkelerimizde sözde değil özde dürüst, tarafsız ve etkin bir biçimde işleyen siyaset ile kula kul olmayan ombudsmanlık sistemi getirilirse, çok etkili olarak işleyen bir hak arama yolu güvencesi daha olacağı açıktır.

7- Temel Hak ve Özgürlüklerin Yerel ve Evrensel Hukuk Kapsamında Güvence Altına Alınması:

Devlet kendi kendisini sınırlayarak, vatandaşlarına bir takım temel haklar ve özgürlükler vererek onlara dokunmamayı ve onları korumayı taahhüt etmiş olur. Bu hukuk devletini oluşturmada bir temel rolü oynayan ilkedir. Böylece, hukuk devletini temel bir ilkesi olan, devletin sınırlandırılması gerçekleşmektedir. Anayasada, “herkes kişiliğine bağlı, dokunulamaz, devredilemez, vazgeçilemez temel hak ve hürriyetlere sahiptir” denilerek temel haklar ve özgürlükler sözde Anayasal güvenceye bağlanmıştır. Temel hak ve özgürlüklerin belki de en önemlisi olan “düşünce ve kanaat hürriyeti” Anayasada sözde düzenlenmiş ama uygulamada bu özgürlüğün özde ne kadar gerçekleştirilebildiği uygulamalarda yakınmalarıyla gündemden düşmüyor. Özde gerçekleştirilmesi bir yana, devlet eliyle bilerek ve isteyerek ihlalinin hukuk devletinde söz konusu bile edilmemesi gerekir ki ekonomide istikrar ve güvence de olsun¹³.

Yoğun yerel ve evrensel hukuk ihlalleri neticesinde Anayasa Mahkemesi’ne de bireysel başvuru hakkının getirilmesi ile temel hak ve özgürlükleri zarara uğrayanların kısa yoldan hak arayabilecekleri bir yol oluşturulması bu yüzden kaçınılmaz olmuştur. Bu gelişme özde yararlılık

¹² Ergun Özbudun, Türkiye'nin Anayasa Krizi. M. Burak Aydın, age.

¹³ Mustafa Erdoğan, Anayasal Demokrasi.; M. Burak Aydın, "Hukuk Devleti Nedir Ve Türkiye'de Nasıl Güçlendirilir?" 2011'de LDT'nin ödüllü yazı yarışmasında da yayınlanmıştır. Makale ve bildirimizde ve özellikle bu 7 numaralı bölümlerde taslak ve tam metinde Bloklar halinde yararlanılmıştır.

açısından tartışmaya açıktır fakat fikir ve uygulama olarak, temel hak ve özgürlüklerin korunması açısından söz de de olsa yarardan hali değildir¹⁴.

Bunlara Göre:

Ekonomide uyuşmazlıklarının hukuksal ve yargısal planda giderilmesi ve aynı çıkarlar dengesinin kurulmasında hukuksal güven esastır. Hukuk ve adil yargılama iktisadi, mali ve hukuki reformun baş ayarlarından biridir. Devletin temel eylem ve işlemlerinin de yargılanması hukuk devletinin gereğidir. Ekonomide gelir-gider; alacak-borç ve suç ilişkisinin çeşitli süreçlerinde hukuksal uyuşmazlık ve anlaşmazlık çıkması mümkündür.

Kırgızistan mevzuatına aykırı davranışların uyuşmazlıkların mahkeme tarafından yargılanması yeni düzenlenmeye çalışıldığından Türkiye'deki ile tam olarak karşılaştırılamayacak durumdadır. Kırgızistan'a oranla Türk hukuk sisteminin uyuşmazlık çözümünde etkinliği vardır ve yasalar nedeniyle iyi işlemeyen sistem adil yargıçlarının kişisel çabasıyla da işletilmektedir.

Ekonomide hukuk ve adil yargılama; yargılama bağımsızlığı sorunu, hukukunun işlevleri ve yargılama hukukuna hâkim olan ilkeler, taraf ehliyeti ve dava ehliyeti, dava açma süreleri, ilk inceleme, duruşma, bilirkişi, kanun yolları, açıklama ve yanlışlıkların düzeltilmesi konularını içermektedir. Suç-kabahat ile borç ve alacak ilişkisi nedeniyle taraflar (birey – devlet - birey) arasında ortaya çıkan “zıtlık”ı, çıkarlar dengesi kurmak suretiyle belli kurallar çerçevesinde düzenleyen bir hukuk dalıdır. Geniş kapsamıyla hukuk ve yargılama uyuşmazlıklarının yargısal planda giderilmesini düzenlediği sırada, aynı çıkarlar dengesinin kurulmasına da hizmet etmektedir.”¹⁵

İktisadi hayatta hukuk ve yargının etkinliği ve sağlıklı işlemesinde taraflar; incelemesi yapılırken görevli elemanlara yaptıkları açıklamalarla, anlaşmazlık çıkan konuların çoğunun çözümlenmesine olanak vermektedirler. Hukuksal inceleme tamamlandıktan sonra anlaşma sağlanamayan konular ise, ya uzlaşarak veya ilgili yargı organlarına götürülerek hukuksal çözümlenmeye çalışılmaktadır. Hukuk, yapılan çalışmaların esas ürününün alınması bakımından önemli olup, sürat ve dikkati zorunlu kılmaktadır. İyi yapılmış bir hukuksal inceleme sonrası karşılaşılabilecek bir anlaşmazlığın süratli ve adaletli şekilde çözümlenmesi, yapılan çalışmaların amacına ulaşmasına olanak verecektir. Aksi takdirde ise: taraflar açısından yarattığı avantajlı durumlar sonucu, ekonomi ve maliyede kaçakçılığı özendirilen ve dolayısıyla da idarenin işini artıran ve güçleştiren başlıca etken olacaktır.

Ekonomide hızlı gelişme ve güven ortamının sağlanması için hukuk ve adil yargılama sağlanması da şarttır. Etkin hukuk ve yargısı sağlama yerine barışı adı altında gerçekleştirilen düzenlemeler sonuç itibariyle affı olarak nitelendirilebilir. Af kanunu çıkarılması, af uygulamaları mükelleflerin hukuka uyumunu ve yargısına güveni de engellemektedir.

Sosyo-ekonomik hayatta yükün çoğunu ağırlıklı olarak üreten ve çalışan kesim çektiğine göre; bölgesel ve küresel sorunlarının çözümünde ilmi, iktisadi ve sosyal kararların alınmasında, bunların ve sivil ve özel kesimin istekleri de göz önüne alınıp hukuka uyulmazsa sosyal denge sarsılmaktadır. Sosyo-ekonomik üretimde önemli rolü olan sivil ve özel üreten ve çalışan insanların, külfete katlandığı kadar nimetin bölüşülmesiyle ilgili kararlarda da etkinliklerinin artması şarttır. Bu alanda hukuk ve tam bağımsız adli, idari, vergi ve mali yargısı güvencesi bu sosyal dengenin sağlanabilmesi için artık bir ön şart olarak kabul edilmek zorundadır. (Uçar, 1998: 4). Çünkü Türk-İslam medeniyet ve tarihinde yaşanmış başarılı örnek uygulamaları bulunan

¹⁴ Mustafa Erdoğan, Anayasal Demokrasi. M. Burak Aydın, age.

¹⁵ KUMRULU, Vergi Yargısında Sorunlar, s.2

bu sosyo-ekonomik hukuk, özellikle küreselleşen yenedünya ve demokrasiler ile liberal sosyal demokrasilerde çok önemli bir husus ve metot olarak kabul edilmelidir¹⁶.

Yargılamayla adaletin sağlanması yerine af uygulamasıyla; her şeyden önce dürüst olmayan mükelleflere ayrıcalık tanınmış ve bu durum genel olarak mükelleflerin hukuka uyumunu bozmuştur. Yine yargılama yerine affının bazı siyasi amaçlara hizmet ettiği söylentisi mükelleflerin hukuka güvenini sarsmıştır. Dolayısıyla hukuksal yargısı yerine af ve barışının, güven ortamı sağlayacak bir hukuksal düzenleme olduğunu belirtme olanağı bulunmamaktadır. Çünkü söz konusu uygulama sağladığı kaynak ve yargısal iş yükünün azalması gibi yönlerden olumlu etkiler yaratmış olmakla birlikte; mümkün olmasına rağmen tekrar affı ve barışı çıkarılmayacağına dair bir anayasal düzenleme yapılmamış olması nedeniyle ekonomide güvensizlik yaratmaktadır. Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması olanaksız ve ekonomik gerçeklere aykırı bir amaç olarak görülerek, hukuk önlemleriyle kayıt dışı ekonominin önlenmesi yerine, sisteminin buna göre oluşturulması gerektiği savunulabilir¹⁷.

Ekonomide güven ortamı sağlamak amacıyla tam ve gerçek hukuk ve yargı güvencesi verilmelidir. Af ve barışa gidilmesi de, beklenen amacın tersine, birey ve mükelleflerin hukuka güveninin sarsılmasına neden olmuştur. Çünkü sonuç itibarıyla bir aftır ve dürüst olmayan mükelleflere bir ayrıcalık tanınması, dürüst mükelleflerin ise hukuka güveninin azalması sonucunu yaratmaktadır.

Ekonomide hukuk ve yargı etkinliği ve hızı sağlanabilmesi, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması, muafiyet, istisna ve indirimlerden gereksiz olanların kaldırılması ve harcamalarının kısılması, idareden ve denetimden kaçınma imkânlarının kısılması, cezalarının etkinleştirilmesi ve tez yargısının gözden geçirilmesiyle mümkün olabilecektir. Bu amaçla düzenlemeler yapılırken, temel hukuk ilkeleri göz ardı edilmemeli; sistem, hukukun üstünlüğü, adalet, kanunilik, açıklık gibi temel ilkeleri esas alan ve yargı güvencesi veren bir yapıya kavuşturulmalıdır¹⁸.

Kırgızistan'da uyuşmazlık yargısının Türkiye'deki kadar özel gelişmemesi, ekonomik uyuşmazlık olması devlet ve memurları ile birey, mükellef ve sorumlu arasında bir uyuşmazlık yargısı problemleri oluşturmaktadır. Bu problemlere özellikle Türkiye gibi çağdaş ölçülerde özel yargı güvencesi ile tedbirler kullanılmamaktadır. Bundan dolayı Kırgızistan devlet bütçesi de tahsilatsız kalmakta, gelir kaybı olmakta ve sosyo – ekonomik ağır kayıp, zarar ve sonuçlara sebep olmaktadır.

Kırgızistan'da ekonomik yasadışı davranışların çoğalmasının en önemli nedeni: Sovyet'ten kalan anlayış ve alışkanlıklar, bağımsızlık dönemine uyum süreci, şu anki ekonomik-hukuk sistemine karşı beslenen ve vatandaşların bilincine yerleşmiş nihilizm hakları ve hukuktan kaçılabilir düşüncesinin iyice yerleşmesi gibi davranışlar sayılabilir¹⁹.

Türkiye'den çok farklı olarak, Kırgızistan'da ekonomik uyuşmazlıklarda idare ve vergi yargılaması özel olarak gelişmemiştir. Kırgızistan'da ekonomiye ilişkin cezai hükümler; sırf ekonomi alanında belirli cürümler için yerleşmemiş olup, idari cürümler ve cezalar arasında serpiştirilmiş ve belirli cezalı hükümler öngörülmüştür. Kanuna aykırı işlem yapan özel ve resmi şahısların uygunsuz işlem ve eylemlerine sorumluluk getirilmiştir. Bunlar genel hükümlere göre özel kanunu ile ayarlanmaktadır.

¹⁶ UÇAR B. Türk-İslam âlemi ve liberal sosyal demokrasisi ile hukuku K.C. Çüy Üniversitesi 2010 - Bişkek, S.137.

¹⁷ Çakmak, "Türkiye'de Uygulanan ve Uygulanması Gereken Vergi Politikaları", s. 48.

¹⁸ Saraçoğlu Fatih, Vergilendirmede Yeni Dönem Ve Yeni Dönemde Vergilendirme Stratejisi, s. 6

¹⁹ "Devlet ve Hukuk" Dergisi Bişkek 2006.

Ekonomide Kırgızistan'a oranla Türk Sistemi'nin uyuşmazlık çözümünde özel yargısının etkinliği vardır ve yasalar nedeniyle bazen iyi işlemeyen sistem yargıçlarının kişisel çabasıyla da işletilmektedir. Türkiye'de İdari yargı reformu ile kabul edilen mali polis, gümrük ve vergi yargısı özel modeli tam işlemektedir. Günümüzdeki Türk mali polis, gümrük ve vergi yargısı özel modeli 1982 yılında yapılan idari yargı reformu ile idari yargı içinde örgütlenmiştir. Kırgızistan vergilendirme sistemi 1992 yılı başında başlamıştır. Vergi Kanunu 1 Temmuz 1996'da çıkmıştır. Bu sistem 2008 yılına kadar esaslı ekler ve değişikliklerle evrensel vergi standartlarına uygun hale getirilmeye çalışılmıştır²⁰.

Kırgızistan Cumhuriyetinin Vergi Yasası 57. ve 58. maddeleri uyarınca vergi sorumlusu ve yükümlüsünün vergi idaresi memuru tarafından yapılan vergi, para cezası ve gelir faiz tahsiline temyiz etmeye hakkı vardır²¹. Kanunlarca mükellefiyet ve sorumluluğunun bozulmasına karşı özgül ve özel bir tedbirler ve tesiri öngörülmemiştir. Bunun tedbirleri tipik idari para cezası ödetmesinden ibarettir. Ayrıca yerine göre gerekli hallerde genel, normal ve sivil hukuk tedbirleri de uygulanmaktadır. Kırgızistan'da kanunlara göre verilen cezalar ve ödetmesi, idari sorumluluk sonucunu da doğurur. Yersiz ve kanuna aykırı idari işlem ve eyleme karşı genel, normal ve sivil hukuk ve yargı yolu bulunmaktadır²².

Türkiye'den farklı olarak Kırgızistan'da bütçe borçlarının hesaplanmasına ve alınmasına ilişkin kararlara mahkeme aracılığıyla itiraz etme taraflara tanınmıştır. Türkiye'de ise idare amme alacağı kapsamında idari tahsille alacağını almaktadır. Uyuşmazlığı ise mahkemeye mağdur, mükellef ve sorumlu götürmektedir.

Buna göre; Kırgız Cumhuriyeti Anayasasının 19. maddesi uyarınca mülkiyetin sahibinden alınması (kendi isteği hariç) sadece mahkeme kararıyla yapılabilir. Bu yüzden istenilen ceza ve para miktarı, yükümlüsü tarafından kabul edilmezse; alınamaz. Yalnız, idarece mahkeme yoluyla dava açılarak alınabilir. Eğer davalı davacının görüşlerine katılmıyorsa mahkeme yoluyla açılan davaya karşı itirazlarını sunabilir. Hatta zamanında yaparsa, memurları tarafından istenilen hesap miktarına da itiraz edilebilir.

Sonuç ve Çözüm Önerileri:

Hukuk devleti denen şey bir ütopya veya ulaşılması çok zor bir statü ve idol değildir, sadece gerçekleştirilmesi için istek, özen ve en önemlisi samimiyet gereklidir. Hukukun suçları yok etme sistemindeki özel bir yeri, hakların temelini geliştirme amacı tutmaktadır. Hukuk devletinin güçlendirilmesi hukuk devleti ilkelerin samimi bir biçimde güçlendirilmesinden bu da gerekli kanuni düzenlemelerin gerçek ve genel ihtiyaçlar için yapılmasından geçmektedir. Hukuk devletini gerçekleştirmeye yönelik istek ve faaliyetler; samimi ve gerçekçi olmalı, bireysel çıkar için veya göstermelik olmamalı. Bu da hem siyaset adamlarının hem de sokaktaki vatandaşın eş zamanlı olarak hukuka ve başkalarının da haklarına karşı saygılı olmasıyla olur. Ekonomik hukuk sistemi Türkiye ve Kırgızistan'da devlet ve memurları ile vatandaş ve yurtiçi ve dışı girişimci ve tüccar arasında bir takım problemler oluşturması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu problemlere özellikle hukuksal, özel ve adil yargı güvencesi ile çağdaş ölçülerde tedbirler kullanılmazsa devlet bütçesi tahsilatsız kalır, gelir kaybı olur ve sosyo – ekonomik ağır kriz, kayıp, zarar ve sonuçlara sebep olur. Kırgız Cumhuriyetinde bu işlemin yapılması sadece yabancı yatırımcılara değil, ülkenin kendi yatırımcıları için de uygun bir ortamın oluşturulmasına yardım edecektir.

Hızlı ekonomik gelişme için gelişmiş hukuk ve adil yargı güvencesi sağlanarak ve otokontrol aracı olarak servet beyanı ve benzeri inceleme teknikleri getirilerek, ekonomi ve maliye yönetimi,

²⁰ Peralgayev S.G. Vergi Hukuku Moskova 2000.

²¹ KC Vergi Yasası.

²² Vergi Kanununun 9. Bölümü.

denetimi, ücret, araç ve gereç yönünden daha da güçlendirilmelidir. Sermaye gelirlerinin vergi gelirlerine katkısı artırılmalıdır. Vergi adaletini ve herkesten mali gücüne, servetine ve gelirine göre vergi alınması ve dar gelirli olanların vergi yükünü azaltma ilkesini sağlayacak ekonomik hukuk reformu gerçekleştirilmelidir.

Gerçekleştirilecek mali ve ekonomik hukuk reformunun; eksiklik ve yanlışlıkların doğurduğu aşağıdaki tüm sorunlara, çözüm getirecek düzenlemeleri, aynı anda yapmayı amaçlayan kapsamda olması gerekir: -gelir idaresinin, -vergi denetim örgütlerinin, -yasaya tabi meslek mensuplarının, -vergi kanunlarındaki eksiklik ve yanlışlıklardan doğan, -vergi yargısının, -vergiçilik ve ekonomiyle ilgili diğer kurumsal ve yasal düzenlemelerdeki (-bankacılık sistemi -sermaye piyasası, gümrük, ithalat, ihracat ve ticaret kanunu -kara paranın önlenmesi vb. gibi).

Sistemde bulunan teşvik, muaflık ve istisnalar ile indirimler hukuku, ekonomi ve maliyenin içinde bulunduğu durum dikkate alınarak, yeniden gözden geçirilmeli, üretimi, ihracatı ve istihdamı özendirici hale getirilmelidir. Lüks tüketimden daha yüksek oranda katma değer vergisi alınması sağlanmalıdır. Yoksul veya dar ve sabit gelirli olanların aleyhine olan dolaylı vergilerin (tüketim vergilerinin) harçların gümrük, maliye ve vergi sistemi içindeki ağırlığı azaltılmalıdır.

Ücretliler için uygulanan özel indirimin asgari ücret düzeyine çıkarılması sağlanmalıdır. Gelir vergisi tarife dilimlerinin en az yeniden değerlendirilme oranında artışı sağlanmalıdır. Kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına alacak ve kayıt dışı çalıştırmayı önleyecek hukuksal düzenlemeleri getirilmelidir. Bu bağlamda serbest girişim, sivil öncelik, STK ve sendikal faaliyetler ve örgütlenmenin önünü tıkayan yasal engeller ortadan kaldırılmalıdır. Sağlık ve eğitimden alınan KDV ile yargılama harç ve giderleri en alt düzeye indirilmeli, gümrük, vergi ve sigorta primi affi beklentisi kesinlikle söz konusu olmamalıdır.

Yukarıda sözü edilen amaçların sonucu mutlaka aşağıda belirttiğimiz sorunların çözümü olmalıdır: *Bir işletme yılı boyunca değişmeyen ve düzenli giden vergi sistemi; *İstenilen vergi raporlarının sayı bakımından azaltılması ve vergi toplama yöntemlerinin sadeleştirilmesi, *İki katına fazla vergi toplamanın yok edilmesi, *Genel vergi sisteminden, vergi yükümlülüğünden muaf tutma gibi kolaylıkların sağlanması, *Rasyonel ve ekonomide gerekçeli olan vergi yükümlülüğünün ve en önemli prensiplerinin kararlaştırılması.

Öneriler:

T.C. ve K.C. ekonomisi ve maliyesinde bahsettiklerimizden daha çok yasadışı davranışlar mevcuttur ve tabii ki bunları yok etmenin ve mevcut sorunları çözmenin yolu: Maddi ve manevi kalkınma, liberal sosyal demokrasinin yerleşmesi ve toplumun ahlak, inanç, adalet ve hak bilincini yükseltme amacıyla çalışma yapmaktır. Düşüncelerin, görüşlerin, kuralların, ekonomi ve hukuk psikolojisinin toplamı olduğu gibi ahlak, inanç, adalet ve hak bilinci de toplumun ana direği ve temelidir. Ekonominin, maliyenin, politikanın ve hukukun temeli vicdan, ahlak, inanç, hak-adalet, milli ve manevi değerlerdir ve bu değerler aklı başında her insanın ve toplumun var oluş ilkesidir.

Bu nedenle, insan ve toplum bu kurallara ve hukuka uyarsa, kendine karşı gelen bozguncu ve adaletsiz davranışlara düşmeyecektir. Dolayısıyla insanlığa, topluma ve devlete karşı çatışmaya da girmeyecektir. İlahi sistemler ile Türk-İslam medeniyet ve tarihinde uygulanmış bir ideal son sistem olarak anlaşılmıştır ki: "liberal sosyal demokrasi ile hukukun üstünlüğü" sadece yasalarda değil; gerçek olarak hayata geçirilirse, ekonomi ve maliye ile ilgili kurumlar hukuk çizgisine çekilirse ve ideal yasası ile yargısına da yaklaşırsa; daha hızlı, rasyonel ve ideal sosyo-ekonomik gelişme ve kalkınma sağlanacaktır.

Bağımsızlığından beri Kırgızistan'ın Türkiye ile olan en sağlam hukuki, güvenilir ve istikrarlı ekonomik ilişkisi; hukuka aykırı olarak keyfi ve siyasi hırslarla bozulacak olursa ülkelerin ve halklarının telafisi imkansız zararına olacaktır. Tüm sorunlara yeni çözümler ve yaklaşımı olarak İslami liberal sosyal demokrasi ve karma ekonomisi ile ideal hukukuna gelirse ve yeniden çağdaş değerlerle de göz atılsa maksimum kamusal yarar olacağı multi disiplinler bilim ve tecrübelerimizle tespit edilmiş ve gözlemlenmiştir.

Yararlanılan Kaynaklar

Aydın, Murat Burak "Hukuk Devleti Nedir Ve Türkiye'de Nasıl Güçlendirilir?" başlıklı makale 2011'de LDT'nin ödüllü yazı yarışmasında da yayınlanmış olup tüm hakları yazarı Murat Burak Aydın'e aittir ve makale, yazarı tarafından Türk Hukuk Sitesi (<http://www.turkhukuk sitesi.com>) kütüphanesinde de yayınlanmıştır.

Frederic Bastiat, Hukuk. Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku. Ergun Özbudun, Türkiye'nin Anayasa Krizi. Mustafa Erdoğan, Anayasal Demokrasi.

Sami Selçuk, Bağımsız Yargı Özgür Düşünce. M. Burak Aydın, "Hukuk Devleti Nedir Ve Türkiye'de Nasıl Güçlendirilir?" 2011'de LDT'nin ödüllü yazı yarışmasında da yayınlanmıştır. Makale ve bildirimizde ve özellikle bu 7 numaralı bölümlerde taslak ve tam metinde Bloklar halinde yararlanılmıştır.

2007-2012 yılları arasında kullanılacak olan KC vergi memuriyetini geliştirmenin ana fikirleri.

Çakmak Şefik, "Türkiye'de Uygulanan ve Uygulanması Gereken Vergi Politikaları", Vergi Dünyası Dergisi, S. 262, Haziran 2003, s. 48.

Çalova, Kırgız Cumhuriyetinde vergi ve vergilendirme – 2004.

Himiçeva, 'Kırgız Cumhuriyetinin Vergi Sisteminin Esasları' kanunu 07.04.1997.

İdari Yasa Bışkek 2000.

KC Vergi Yasası.

Kırgız Milli Üniversitesi, Hukuk Fakültesinin Dergisi, 8.s.

Kırgız Cumhuriyetinin Anayasası, Bışkek 2007.

Kırgız Cumhuriyeti Devlet Komitesinin Vergi ve Vergi Toplama Konumu. Bışkek 2007.

Kırgız Cumhuriyetinin Ceza Yasası, 2012.

Kumrulu, Ahmet, Vergi Yargısında Sorunlar, VI. Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu, 21-23 Mayıs 1990-Antalya.

Marina İgnatova, Kırgız Cumhuriyetinin Vergi ve Hukuku, yardımcı ders kitabı, 2006. Osmonaliyev R.İ., Kırgız Cumhuriyeti Ceza Usul Yasasına yorum. Bışkek 2005.

Pepelyayev, Vergi Hukuku, Moskova, 2000.

Saraçoğlu Fatih, Vergilendirmede Yeni Dönem Ve Yeni Dönemde Vergilendirme Stratejisi, Vergici ve Muhasebeciyle Diyalog Dergisi (Sayı: 201, Ocak 2005) s. 6;

Vergi Hukuku Kitabı, BEK yayınevi-1997, Moskova.

Uçar Bilal. Türk-İslam âlemi ve liberal sosyal demokrasisi ile hukuku K.C. Çüy Üniversitesi 2010 - Bışkek, S.137.